

KORUNAN ALAN KAPSAMINDA TÜRKİYE'NİN ADALARINA GENEL BİR BAKIŞ

Lerzan YETİM¹

Murat ÖZYAVUZ¹

¹Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Dışkapı, ANKARA
lerzany@yahoo.com

ÖZET

Bu çalışmada ülkemiz açısından doğal, kültürel ve jeopolitik yönden öneme sahip, özgün fiziksel dokusu olan adalarımız, korunan alanlar kapsamında ele alınacak, mevcut sorunları üzerinde durulacak ve çözüm önerileri sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Adaları, Korunan Alan

ISLANDS IN TURKEY IN THE SCOPE OF PROTECTED AREAS

ABSTRACT

In this study, islands in Turkey which have importance in terms of natural, cultural and geopolitical characteristic and have genuine physical structures will be discussed in the scope of protected areas. Existing problems of the islands and solution proposals for the islands will be presented in the study.

Keywords: Islands in Turkey, Protected Areas

GİRİŞ

Adalar çevre ve kalkınma ilişkisi açısından oldukça özel bir durum ortaya koymaktadırlar. Küçük adalar, sınırlı alanları ve çok sınırlı kaynakları ile küçük toplulukları barındırmakta, bu topluluklar pek çok kaynak açısından da anakaralara bağlı olarak yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Kaynakların sınırlı olması, kaynaklar üzerinde çok yoğun baskılar oluşturmakta, zaten yetersiz olan kaynaklar kolaylıkla zarar görebilir duruma gelmektedir. Kaynak yetersizliği ekonomik açıdan, dezavantajlar getirmekte ve kaynakların akılcı yönetimini zorunlu kılmaktadır. Anakaralara olan belirli uzaklıkları ve deniz ekosistemlerinden etkilenmeleri nedeniyle, eşsiz niteliklere sahip flora ve fauna türlerini içermektedirler. Bunun yanı sıra ekosistemlerine uyum sağlamış çok farklı ve zengin kültürel zenginleşme adaları farklı çevreler olarak belirginleştirmektedir (Karadeniz,1996).

Peyzaj özellikleri açısından adalar sayıları, uzaklıkları, büyüklükleriyle bir çevre oluştururlar. Ayrıca kentten uzaklığı topografyası, bitki örtüsü, mikro iklimi, denizi, deniz ürünleri ve insan yoğunluğu ile beğenilir nitelikleri vardır. Buna karşılık kent ile ilişki kurma , su ve yiyecek sağlama gibi sorunları da beraberinde taşırlar. Yukarıda değinildiği gibi, adaların doğal ve kültürel özellikleri onları korunması gerekli alanlar haline getirmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de adaların bir kültür varlığı ve doğa parçası olarak korunmasında Tabiat Parkı ve Sit Alanları ilan edilerek korunması yoluna gidilmiştir. Koruma uygulamalarında amaçlanan, doğal ve kültürel varlıkların devlet koruması altına alınması, koruyucu ve yaşatıcı tedbirlerle bu varlıkların gelecek nesillere ulaştırılmasıdır. Ülkemizdeki adalar sahip oldukları doğal ve kültürel varlıklara göre, arkeolojik sit, kentsel sit, doğal sit olarak Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından koruma altına alınmıştır. Ülkemizde yer alan adalardan Ayvalık Adaları ise 1995 yılında diğer bir koruma statüsü olan Tabiat Parkı olarak ilan edilmiştir.

MATERYAL ve YÖNTEM

Bu çalışmada materyal olarak, ülkemizdeki adalar belirli ana başlıklar halinde ele alınacak, koruma statüsündeki yerleri incelenerek, sahip oldukları doğal ve kültürel değerler vurgulanacaktır. Sonuç olarak, anakaradan çok farklı özellikler gösteren bu kara parçalarının koruma ve geliştirme olanakları konusunda öneriler sunulacaktır.

BULGULAR

Marmara Denizi'nde Yer Alan Adalar

Marmara Denizi içerisinde İstanbul iline bağlı Adalar İlçesi ve Balıkesir iline bağlı, Avşa Adası, Marmara Adası ve diğer küçük adalar bu konu başlığı altında ele alınacaktır.

İstanbul - Adalar İlçesi

İstanbul'un güney-doğu Marmara kıyısı açıklarındaki Adalar, beşi büyük dördü küçük olmak üzere 9 ada ile, biri Bostancı diğeri Maltepe açıklarındaki sığılta üzerinde fener bulunan iki kayalıktan ibaret olup hep birlikte bir takım ada oluşturur. İdari örgütlenme birimi olarak İstanbul'un Adalar İlçesini oluşturan bu adalar batılı tarihçiler tarafından Prens Adaları diye anılır. Adalarda turizm, arıcılık, balıkçılık, avcılık, tarım ve çiçekçilik sektörü yerel halkın ekonomisini oluşturur. Arkeolojik ve Mimari eserler bakımından zengin olan adalar aynı zamanda sahip olduğu bitki varlığı ile de önemli bir doğal potansiyel ortaya koymaktadır (Tuğlacı, 1989). Günümüzde bu adalardan, Büyükada, Heybeliada, Burgazadası, Kınalıada ve Sedefadası yerleşime açık olup , Yassıada'da askeri tesisler bulunmaktadır. Sivriada, Tavşanadası, Kaşıkadası ise boş durumda bulunmaktadır. Bostancı açıklarındaki kayalıklarda Batmaz Fener, Maltepe açıklarındaki kayalıklarda ise Vardonas Feneri bulunmaktadır (Anonim,1984). Adalar, İstanbul gibi büyük bir kentin nefes alma mekanlarıdır. Doğal çevre ortamı içinde, kimi yerlerde karakteristik nitelikte doğal zenginlikler (landmark) bulunmaktadır. Adaların bilinen karakteristik zenginlikleri, orman içinden gezi yollarının güzergahları, manzaraya hakim tepeler, doğal kıyı yapısını oluşturan kayalık ve plajlar, çoğunlukla piknik yeri olarak değerlendirilen yeşil alanlardır (Poridis, 1999).

İstanbul İli, Marmara Takım Adaları, (Adalar İlçesi) Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun, 31.03.1984 gün ve 234 Sayılı Kararı ile SİT alanı ilan edilmiştir. 1985 tarihinde kurul kararları ile belirlenen geçiş dönemi yapılanma koşulları, 1993 tarihinde alınan uygulamanın durdurulması kararına kadar devam ettirilmiştir. 1987 yılında yaptırılan 1/5000 ölçekli koruma amaçlı imar planı onaylanmış, birlikte yapılan 1/1000 ölçekli koruma amaçlı imar planları mevcut dokuya ve 1/5000 planlara aykırılıkları sebebi ile onaylanmamıştır. Bu durum Adalar' da sağlıksız yapılanmaya yol açtığından, bir an evvel 1/1000 ölçekli planların onaylanması gerekmektedir (Anonim, 2005;a).

Avşa Adası (Türkeli Adası)

Balıkesir'in Erdek İlçesinden 18 mil uzaklıktaki adaya İstanbul, Erdek ve Tekirdağ'dan ulaşılmaktadır. Avşa adası çevresi neredeyse hemen tümüyle plajdır ve topografik açıdan yükseltisi az olan bir ada görünümündedir..

Avşa adası'nda sosyo-ekonomik yapısında bağıcılık ve şarap üretimini kısmen etkileri devam etmekte olsa da özellikle yaz aylarında turizm önemli bir sektör olarak kendini göstermekte ve ada halkı için pansiyonculuk önemli bir gelir kaynağı olmaktadır. Adalar halkı, kaynaklarının kısıtlılığı ve dolayısıyla gelirin daha kısıldığı bir zamanda pansiyonculuğu bir kurtarıcı olarak benimsemişlerdir. Köy içi ve civarındaki bağlar, bahçeler satılarak süratle elden çıkarılmış, kıyı bölümündeki arsalar hızla elden çıkarılarak hariçten gelen kişilere devredilmiştir. Bunu adadaki diğer köylerin ve bağların yok olması ve her köyün yerleşim çekirdeğine dönüşmesi izlemiştir. İç kısımlardaki bağların kısmen korunması geleneksel ekonominin çöküşünü kısmen engellemiş ve yaz aylarını kapsayan iki-üç aylık turizm faaliyeti adaları büyük merkezlerle bağımlı hale getirmiştir. Turizm gelirinden elde edilen para, sadece kıyı kesiminin onarılıp gelişmesine yardımcı olurken adaların ekonomisini geliştirecek ve çarpık olmaktan kurtaracak bir etki yaratamamıştır (Tunçbilek ve ark., 1987). Avşa Adası'nda Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından envanter yapılmış, sivil mimarlık örnekleri (yel değirmeni, cami) ve doğal varlıklardan bitki örnekleri (çınar ağaçları) tespit edilmiştir.

Marmara Adası

Marmara Adası, Avşa Adasına göre daha büyük, kumsalı daha az, yeşil alanları ise daha fazladır. Marmara adasınının hemen güneyinde yer alan Paşalimanı, Avşa, Ekinlik adaları arazinin kullanışı açısından kuzeydeki Marmara Adasından bazı hususlarda farklıdır. Farklılığın esas nedeni relief şekillerindeki benzersizliklerden meydana gelmiştir. Bu üç adada yükseklik 150 m. yi geçmez. Bu nedenle üzerinde bakı faktörünün gelişmesine olanak sağlamamış olur. Marmara

adası ne kadar dik ve dağlık bir topografyaya sahipse diğer adalar hem az yükseltili, hemde yassılaştırmış yapıları ile kuzeydeki adaya hiç benzemezler (Tunçbilek ve ark., 1987).

Adanın beş köyü bulunmaktadır. Batı yönündeki tek köy olan Çınarlı (Galimi) asırlık çınarları, Saraylar köyü ise mermeri ile ünlüdür. Adanın batısında, merkezden 10 dakika uzaklıktaki Çınarlı turistik açıdan en gelişmiş köydür. Saray köyü çok eski tarihlerden beri mermer ocakları ve heykel yapımı ile bilinmektedir. Burada tamamlanamayan ya da yapım sırasında hasar gören çok sayıda heykel Mermer İşçiliği Müzesi'nde (Açık Hava Müzesi) toplanmıştır (Anonim, 2005;b). Marmara adasında tarım, balıkçılık ve turizm faaliyetleri görülmektedir. Marmara adası Marmara Denizi'nin ortasında bir yaz turizm merkezi haline gelmiştir. Adada yerleşim ise, belirli bir plan dahilinde gelişmediği için, gelişim düzenli olmamıştır.

Marmara Adası, Çınarlı Köyü, GEEAYK tarafından 15.06.1996 yılı 5200 sayılı kararla III Derece Doğal Sit alanı olarak ilan edilmiştir (Kültür Envanteri, 2005).

Marmara Denizi Çevresindeki Diğer Adalar

Marmara ve Avşa dışında kiminde hiç yerleşim olmayan, sadece fırtınaya yakalanan balıkçıların sığındığı küçük adacıklar da vardır. Kapıdağ Yarımadası ile Avşa arasında Paşa Limanı, Paşa Limanı ile Avşa arasında Koyun, Erdek'in 250 metre açığında da Zeytinli Adaları Marmara Denizi'nin diğer küçük adalarıdır.

Zeytinli Ada, GEEAYK tarafından 10.07.1981 yılı 12993 sayılı kararla tarihi, arkeolojik ve doğal sit olarak belirlenmiştir. Marmara denizinde yer alan küçük adalardan, yera adası ise, yapı kalıntılarının bulunduğu alan, Bursa Koruma Kurulu tarafından 1999 yılında II. Derece Arkeolojik Sit ilan edilmiştir (Kültür Envanteri, 2005).

Ege Denizi'nde Yer Alan Adalar

Bu çalışmada Ege adalarından, Çanakkale iline bağlı Gökçeada, Bozcaada ve Balıkesir iline bağlı Ayvalık adaları ele alınmıştır.

Bozcaada

Bozcaada Ege Denizi'nde ülkemize ait olan adalardan biri olup Gökçeada'ya 29 mil uzaklıktadır Ege'de türklerin eline geçen ilk adadır. Fatih Sultan Mehmet tarafınan inşaa ettirilen kale hala durmaktadır. Ada Türkiye'nin köyü olmayan tek ilçesidir. Tarihi yapısı, plajları, üzüm bağları (şarabı) ve deniz ürünleri ile turizm faaliyetlerine olanak tanımakta ve ziyaretçilerin ilgisini çekmektedir (Anonim, 2005;c). Bozcada doğal özellikleri (deniz, orman alanları), tarih değerleri, farklı kültürleri barındıran köy- çiftlik yaşamı, bağcılık/şarapçılık ve her yıl düzenlenen festivalleri ile önemli bir turizm merkezi potansiyeline sahiptir (Çakılcıoğlu, 2004) .

Bozcaada'nın tamamı kentsel sit ve III. Derece Doğal Sit ilan edilmiştir. Bunun yanı sıra, Tenedos, Çapraz Limanı, Poyraz Limanı, Yeni Kale ve Çevresi, Bozcada Klaesi ve Çevresi, Ayazma mevkii, Fakı tepe çevresi, Nekropol Alanı, Antik Liman ve çevresi, Manastır ve çevresi, Kybele açık hava tapınağının bulunduğu alanlar Arkeolojik Sit olarak koruma altındadır (Kültür Envanteri, 2005).

Gökçeada

Ege Denizi'nin kuzeybatısında bulunan ve Türkiye'nin sahip olduğu adalar içinde, yüzölçümü açısından en büyük olanıdır. Gökçeada yüzyılların içinden geçerek günümüze Grek kültüründen eski Rum köylerini , manastırlarını, kiliselerini taşımış, Türk ve Rum toplumlarının kaynaşarak dostluk ve kardeşlik içinde nasıl yaşanacağını göstermiştir.

Gökçeada ilçesinde, Kaleköy Kalesi çevresi, Nekropol alanı, Pırgöz Manastırı ve çevresi, Kuzu Limanı, Gökçetepe Höyüğü, Dereköy Köyü, Kaleköy Köyü Yıldız Koyu mevkii, Arkeolojik Sit olarak, Aydınçık Limanı I. Derece Doğal Sit alanı olarak korunmakta ve Kaleköy, Tepeköy, Dereköy, Zeytinköy ise Kentsel Sit olarak korunmaktadır (Kültür Envanteri,2005).

Ayvalık Adaları

"Adalar Kenti" olarak da adlandırılan Ayvalık'ta tam 22 ada vardır. Cunda dışında hiçbirinde yerleşim yoktur. Ara sıra balıkçıların mola verdikleri alanlar olarak kullanılır. Ayvalık Adaları 1995 yılında Tabiat Parkı olarak ilan edilmiştir. Ayvalık Adaları Tabiat Parkı (Balıkesir) Bitki

örtüsü ve yaban hayatı özelliğine sahip manzara bütünlüğü içinde halkın dinlenme ve eğlenmesine uygun tabiat parçasıdır.

Ayvalık önündeki adaların en büyüğü olan ve günümüzde Cunda ya da Ali Bey adası olarak adlandırılan ada dışında diğer adaların hiçbirinde yerleşim yoktur. Yalnız bir manastır ya da kimsesiz bir balıkçı kulübesi görülebilmektedir. Cunda Adası, Bursa Koruma Kurulu tarafından 28.10.1989 yılında 795 sayılı kararla kentsel sit alanı olarak ilan edilerek koruma altına alınmıştır (Kültür Envanteri, 2005). Cunda adası Neo-Klasik döneme ait özgün mimari yapısı, büyük ölçüde korunmuş doğal yapısı vardır. Aynı zamanda adanın özelliklerine duyarlı ada halkı adanın günümüze kadar kimliğini korumasında etkili olmuştur. Bu potansiyeli ile turizm sektörünün etkisi altındadır (Eskici, 1994).

Karadeniz’de Yer Alan Adalar

Karadeniz’in tek adası olan Giresun Adası kıyından bir mil açığa yer almaktadır. 40.000 metrekare alana sahip olan ada, Aksu şenliklerinde ve yaz aylarında özel seferlerle ziyaret edilmektedir.

Giresun adası(Aritias Adası) Trabzon Koruma Kurulu tarafından 17.05.1991 yılı 1029 sayılı kararla, II. Derece Doğal ve Arkeolojik Sit olarak koruma altına alınmıştır (Kültür Envanteri,2005).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Geçmiş tarihlerden günümüze kadar adalar, yerleşim alanları olarak farklı kültürler tarafından kullanılmışlardır. Bu nedenle yukarıda da belirtildiği gibi ülkemizde yer alan adalar tarihi varlıklar açısından anakaralar kadar çeşitlilik göstermektedirler. Bunun yanı sıra doğal faktörlerle kendilerine özgü şekillenerek farklı bir topoğrafya ve iklime de sahip olmuşlardır. Sahip olduğu bu değerler, beraberinde adalarımızın korunması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Ülkemizde adalar için yasalarla belirlenen koruma yaklaşımı (doğal sit, arkeolojik sit, kentsel sit ve tabiat parkı) bu alanların kısmen de olsa tahribini ve olumsuz gelişimini önlemiştir. Ancak adalarda koruma prensibi olarak benimsenmesi gereken yaklaşım, adanın tamamını korunacak ve geliştirilecek bir alan olarak düşünmekle başlamalıdır. Adaların belirli alanlarında koruma altına alınması bir parçanın korunurken yanı başında yer alan diğer parçanın göz ardı edilmesi anlamına gelmektedir.

Doğal ve Kültürel çevrelerin korunmasında temel amaç, bu çevrelerin içerdikleri tabiat ve kültür varlıklarının uzun süreli planlı ve düzenli korunma esaslarıdır. Bu çevrelerin insanlardan izole edilmiş olarak ölü bir kent parçası gibi değil halkın sosyal yaşantısı içinde canlı bir müze gibi korunması esastır. Bu bağlamda ortaya çıkan koruyarak kullanmak ilkesi olmalıdır. Bu yörelerde insanların yaşantısı kültürel ve sosyal değerleri göz önünde tutularak bölge ve kentin planları yapılmalı ve mutlak koruma esası turizm gayesine göre geliştirilmelidir. Adaların mekan olarak çekiciliklerinden ötürü turizmin etkisi daima olmuştur ve olacaktır. Turizmde tercih edilmelerinin nedenleri; içedönük bir mekan olması, kentin baskın imajının yerini burada doğal etkilere bırakması, dağ, deniz, orman, kayalıklar, mağaralar gibi doğal güzellikleri, tarihi yapısı, ada halkının yaşam tarzı (sosyal yapısı) olarak sıralayabiliriz. Adalarda turizm sektörünün gelişiminde dikkat edilmesi gereken husus, turizmin yapay etki ve zorlamalarından kaçınılmasıdır.

Adalar doğal ve kültürel özellikleri ile doğa müzesi olarak korunmalı, yapı ve insan yoğunluğu durdurulmalı, yeni yapılaşma gerekli ise çevreye uyumlu, kütle-boşluk dengesinin korunduğu, sınırlamaların getirildiği yapılaşmaya gidilmelidir. Adalarda sadece fiziksel planlama çalışmaları ve koruma kararları ile doğal ve tarihi varlıkların korunması sağlamak mümkün değildir. Yöre halkının, tarihi ve doğal varlıkların korunması konusunda bilinçlendirilmesi de gereklidir.

KAYNAKLAR

- Anonim, 1984. Adaların Türk Turizmindeki ve Edebiyatındaki Yeri ve Önemi. Seminer/Panel, 03.05.1984. Burgazada Lioness Kulübü Derneği, İstanbul.
- Anonim, 2005a. <http://www.adalar.gov.tr/sorunlar.htm>
- Anonim, 2005b. "Marmara Adası", <http://www.biggllook.com/biggistambul/gezi/adalar/marmara.asp>
- Anonim, 2005c. "Bozcaada", <http://www.bozcaada.info/>
- Çakılcıoğlu, M., Sürdürülebilir Turizm İçin Örnek Bir Bölge; "Bozcaada" <http://www.kentli.org/makale/bozcaada.htm>
- Eskici, A., 1994. Bir Kaynak Olarak Kültürel Mimari Mirasın İşlevsel ve Ekonomik Değerlendirmesi, Cunda Adası Örneği, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karadeniz, N., 1996. Duyarlı Ekosistemler ve Çevre Planlamada Sürdürülebilir Kullanımları, Çevre Planlama ve Tasarımına Bütüncül Yaklaşım Sempozyumu, Sempozyum Kitabı s:185-192, Ankara.
- Kültür Envanteri, 2005. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, Ankara.
- Poridis, A., 1999. İstanbul Adalarının Sosyal ve Fiziksel Gelişiminin Analizi ile Fiziksel Çevrenin Değerlendirilmesine İlişkin Sistemik Bir Yaklaşım, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Tuğlacı, P., 1989. Tarih boyunca İstanbul Adaları, Yatkin Ofset Ltd. Şti, Özgür Ciltevi, Say Dağıtım Lmt.Şti. İstanbul.
- Tunçbilek, N., Kurter, A., Korkut, A.S., Gözenç, S., Mater, B., Narlı, F., Gümüş, E., 1987., Marmara Takım Adaları (Bugünkü Arazi Kullanım Potansiyeli), İstanbul Üniversitesi Araştırma Fonu, Proje No: 63-63/151184, İ.Ü.Yayın Evi No: 3471, Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Yayınları No: 7., İstanbul.